

ograd 1951). İstanbul'daki arşiv belgelerinden mühimme defterleri üzerinde yapılmış bir çalışmadır. 12. *Kako su Turci Posle Više Opsada Zauzeli Beograd* (Beograd 1956). Türkler'in Belgrad'ı fetihle ilgilidir.

Elezović'in bunlardan başka *Prilozi, Slovenski Jug, Politika, Omladinski Glasnik, Vreme, Vardar, Glas Naroda, Privredni Glasnik* gibi ilmî dergilerde yayımlanmış 130 civarında makale ve araştırma yazısı bulunmaktadır (eserlerinin tam listesi için bk. Nurudinović, s. 427-441).

BİBLİYOGRAFYA :

H. J. Kornumpf, *Osmanische Bibliographie mit besonderer Berücksichtigung der Türkei in Europa*, Leiden-Köln 1973, s. 186-187, 786, 823, 843, 1004-1005, 1033, 1044, 1135, 1181, 1207, 1239, 1243, 1262, 1295, 1349; Biseru Nurudinović, "Bibliografija Radova Gliše Elezovića", *Prilozi*, XIV-XV, Sarajevo 1964-65, s. 425-441.

ÖMER NAKIÇEVİÇ

ELF LEYLE ve LEYLE

(bk. BİNBİR GECE).

ELFÂZ-ı KÜFÜR

(الفاظ الكفر)

İmandan çıkıp küfre girmeye sebep olan sözler anlamında bir terim ve bu konuda yazılan eserlerin ortak adı.

Elfâz-ı küfür tamlaması, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği kesin olarak bilinen vahiyleri ve bunlardan zorunlu olarak çıkan dinî hükümleri (zarûrât-ı dîniyye) inkâr etme özelliği taşıyan bütün sözleri kapsamına alır. Kur'an-ı Kerim'de elfâz-ı küfür yerine "kelimetü'l-küfr" (inkâr sözü) tabiri geçmektedir (et-Tevbe 9/74). Bu âyette, münafıkların küfür kelimesini telaffuz etmek suretiyle müslüman iken kâfir oldukları ifade edilmiş ve küfür kelimesini söylemenin kişiyi imandan çıkarıp küfre soktuğu belirtilmiştir. Sözü edilen âyetin, Tebük Gazvesi öncesinde müslüman olduğunu söylediği halde Hz. Peygamber'e gelen vahiylerle inanmak istemeyen Celâs b. Süveyd'in, "Muhammed'in kardeşlerimiz için söyledikleri doğru ise eşeklerden daha alçak olalım" demesi üzerine nâzil olmasından ve bu hususun da "küfür kelimesi" şeklinde nitelendirilmesinden anlaşıldığına göre Resül-i Ekrem'e bildirilen vahiylerin doğruluğuna inanmamak dinden çık-

manın temel sebebini oluşturmaktadır. Kur'an'da doğrudan doğruya küfür ifadeleri olarak, "Meryem oğlu Mesih Allah'tır"; "Allah için üçüncüsüdür"; "Bu peygamber yalancı bir sihirbazdır"; "Hayat ancak bu dünya hayattır, ölümlük ve yaşarız, bizi ancak zaman helâk eder"; "Bu çürümüş kemikleri kim diriltir?"; "Kıyametin kopacağını sanmıyorum" (el-Mâide 5/17, 73; Sâd 38/4; el-Câsiye 45/24; Yâsîn 36/78; el-Kehf 18/36) gibi sayılı örneklerle yer verilmişse de Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmayanlar, Allah'ın gönderdiği hükümleri uygulamayanlar, Allah'ın âyetlerini Kur'an'ı inkâr edenler kâfir olarak adlandırılmıştır (en-Nisâ 4/136, 150-151; el-Mâide 5/44; el-Ankebût 29/47). Ayrıca Allah'ı, Hz. Muhammed'in yanı sıra geçmiş peygamberleri ve Kur'an'ı alay konusu yapıp küçümseyen münafıkların bu tavırlarına dikkat çekilerek müminlere, dinî değerlere karşı alaycı tavır sergileyenlerden uzak kalmaları emredilmek suretiyle bu tür davranışların da küfre götürdüğüne işaret edilmiştir (el-Mâide 5/57; et-Tevbe 9/65-66; el-En'âm 6/10; el-Enbiyâ 21/41).

Hadislerde az da olsa müminleri küfre götüren söz ve davranışlar üzerinde durulmuştur. Buna göre müslümanları tekfir edenler (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15), Allah'tan başkasının adına ant içenler (Buhârî, "İmân", 112), kâhinlere gidip verdikleri haberleri tasdik edenler (İbn Mâce, "Tahâret", 122), Kur'an hakkında tartışanlar (*Müsned*, II, 258) ve küfre rızâ gösterenler (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 161) kâfir olarak nitelendirilmektedir. Hz. Peygamber, İslâmiyet'i yayma siyasetinin bir gereği olarak, münafık olduklarını bildiği halde müslüman gözükken kim-seleri tekfir etmemiş, buna karşılık kendisini hicvedip alay konusu yapan iki şairin ashap tarafından öldürülmesini engellemiştir.

İslâm akaidinde çeşitli görüş ve kanaatleri sebebiyle kişileri veya grupları tekfir etme faaliyeti bilindiğine göre ilk defa Hâriciler tarafından başlatılmış, değişik akaid mezheplerinin ortaya çıkmasından sonra da özellikle III. (IX.) yüzyıldan itibaren farklı mezhepleri benimseyenlerin karşılıklı olarak birbirlerini tekfir etmeleri yaygın hale gelmiştir. Tekfir meselesine başlangıçta akaid, kelâm, fıkıh ve tefsir kitapları içinde yer verilirken zamanla bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır. Daha çok risâle

tarzında yazılan bu eserlerde elfâz-ı küfür konusu, küfrü gerektiren söz ve davranışları belirleyen temel ilkeler, elfâz-ı küfür çeşitleri ve elfâz-ı küfrü söylemenin doğurduğu sonuçlar çerçevesinde ele alınmıştır. Eserinde elfâz-ı küfür konusuna geniş yer ayıran Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, küfrün bilgisizlikten kaynaklanan "küfr-i cehîl", bilerek ve inatla inkâr etmek tarzında gerçekleşen "küfr-i cuhûdî (inâdî)", dinin vâzı tarafından yalanlama alâmeti kılınan "küfr-i hükmî" şeklinde üç kısımda incelenebileceğini ve bunların sonucusunun elfâz-ı küfrün asıl konusu olduğunu söyler (*Câmi'u'l-mütân*, s. 30). İslâm âlimleri, Allah ve Resulü'nün ancak kâfirlerce söylenebileceğini veya yapılabileceğini bildirdikleri, müslümanların yalnız kâfirlerle ait olabileceği üzerinde icmâ ettikleri, yahut Allah ve Resulü'ne imanla bağdaştırılmasını imkânsız gördükleri söz ve davranışları elfâz-ı küfrün belirlenmesinde temel ilke kabul etmişlerdir (Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifa'*, II, 528).

Elfâz-ı küfürle ilgili eserlerde küfrü gerektiren söz ve ifadeler genellikle beş grupta toplanmıştır. 1. Ulûhiyyetle ilgili olanlar: Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri konusunda ulûhiyyet makamıyla bağdaşmayan, tevhid ilkesine aykırı düşen, naslarla belirlenmiş sıfatların inkârına götüren, yaratıcıyı yaratıklara benzeten, ulûhiyyete ait herhangi bir hususu alaya alan veya ilâhî buyruklardan birini reddeden sözler.

2. Nübüvete dair olanlar: Son peygamber Hz. Muhammed dahil olmak üzere bütün peygamberlerin ilâhî emirleri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiş elçiler olduklarını reddeden, onlarla alay edip getirdikleri vahiy yalanlayan ifadeler, ayrıca peygamberleri kötüleyen, küçümseyen ve onlara dil uzatan laflarla namaz, oruç, zekât, hac, cihad gibi ibadetleri Peygamber'in öğrettiği şekilde kabul etmemeyi, herhangi bir insanı veya ona ait görüşleri peygamberden üstün göstermeyi dile getiren sözler.

3. Kur'an'a ilişkin olanlar: Kur'an'ın tamamını veya bir kısmını inkâr eden, Kur'an'daki iman, ibadet, hukuk, ahlâk konularına ilişkin bilgilerin yanlışlık ve eksiklik taşıdığını öne süren, haram kıldıklarını helâl ve helâl kıldıklarını haram sayan beyanlar, Kur'an'ın Allah kelâmı olmadığını öne süren, onu küçümseyip alaya alan ifadeler.

4. İslâmî ilimlere ve İslâm âlimlerine dair olanlar: İslâmî ilimlere ve İslâm âlim-

lerine karşı tavır alıp dinin gelişmesine yönelik hizmetleri engelleyici sözler, İslâmiyet'i temsil ettiklerinden ötürü âlimler hakkında sarfedilen alaycı ve küçümseyici ifadeler.

5. Çeşitli konulara dair olanlar: Bu türe, kıyasa dayanılarak veya ilzâmî yollara başvurulmuş ortaya konan küfür lafızları dahil edilmiştir. Meselâ zalim bir devlet reisine âdil demek küfür sözü kabul edilmiştir. Zira devlet reisinin yaptığı zalimane icraat adaletli gösterilmek suretiyle İslâm'ın haram kıldığı zulmün dolaylı biçimde helâl telakkî edildiği sonucuna varılmıştır (Gümüşhânevî, s. 42-86). Bazı kitaplarda bu tür konularla ilgili olarak ortaya konulan ayrıntılı elfâz-ı küfür listelerinde çok defa zorlama tevilere dayanıldığı ve kabul edilmesi güç bazı yorumlarla tekfir etmede ileri gidildiği görülmektedir. Özellikle bazı fıkıh kitaplarının irtidad bölümlerinde yer alan küfür lafızları, söyleyen kişilerin niyetleri dikkate alınmadan şekilci bir yaklaşımla ve Gazzâlî'nin de belirttiği gibi mezhap taassubunun tesiriyle müslümanlar hakkında tehlikeli sonuçlar doğuracak hükümler içermektedir.

Âlimler, elfâz-ı küfürün küfür ve inkâr sonucunu doğurması için bazı şartların mevcudiyetini gerekli görmüşlerdir. İlk şart, kullanılan ifadenin küfür gerektirdiği hususunda âlimlerin ittifak etmiş olmasıdır. Bunlar da genellikle zarûrât-ı dîniyyeden herhangi birini inkâr etmeyi amaçlayan lafızlardır. Ayrıca elfâz-ı küfürü kullanan kişinin mükellef olması, sarhoşluk veya uyku halinde bulunmaması, küfür lafzını herhangi bir zorlama ve tehdit altında olmadan isteyerek ve kasten söylemesi de şarttır. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen bir ri-

vayete göre ise sarhoşluk mazeret sayılmaz. Âlimlerin çoğunluğu, söylediği sözün küfre götürdüğünü bilmeyen ve elfâz-ı küfürü hata sonucu telaffuz eden kimsenin kâfir olmayacağı görüşünde birleşmiştir. Ancak şaka yapmak veya eğlenmek amacıyla elfâz-ı küfürden olduğu hususunda ittifak edilen sözleri sarfeden kişinin en azından kazâi açıdan kâfir sayılacağı kabul edilmiştir.

İslâm âlimlerinin, dinî değerlerin yozlaşmasını engellemenin yanı sıra iman ve küfür sınırını belirlemek amacıyla elfâz-ı küfür konusuna önem verdikleri görülmektedir. Zorlama te'villere ve ilzâmî yollara başvurulmuş ortaya konan küfür lafızlarından başka sübjektif değerlendirmelere açık bulunanlar bir tarafa bırakılırsa zarûrât-ı dîniyye ile ilgili olan ve âdeta slogan haline getirilen bazı ifadeler önemini hâlâ korumaktadır. Kur'an'ı sadece Araplar'a mahsus bir kitap sayan, yine Kur'an'ı Hz. Muhammed'in kendi eseri ve felsefesi olarak gösteren, İslâmiyet'in veya şeriatın çağ dışı bir sistem olduğunu iddia eden ifadeler bu gruptan sayılır.

İslâm hukukçuları tarafından öne sürülen şartlar çerçevesinde küfür lafızlarını sarfeden bir müslüman hakkında yapılacak işlemler fıkıh kitaplarında ayrıntılarıyla yer almıştır (bk. RİDDE).

Gazzâlî'nin *Fayşalü't-tefrika'sı* gibi tekfir konusuna genel bakış yapan kitaplarla Allah'a ve Peygamber'e dil uzatmaya dair eserler bu türe dahil olmakla birlikte müstakil olarak küfür lafızlarına tahsis edilen risâleler de mevcuttur. Daha çok Hanefî Osmanlı âlimlerince yazılan bu risâlelerin en meşhuru, Bedr er-Reşîd Muhammed b. İsmâil'in *Risâle fi elfâzi'l-küfr* adlı eseridir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3729/6; Şehid Ali Paşa, nr. 207/2). Ali el-Kârî'nin şerhettiği bu risâle, aynı müellife ait *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*'in sonuna eklenerek basılmıştır (Kahire 1375/1955, s. 165-197). Eser, Tarikatçı Emîr Mustafa tarafından şerhiyle birlikte Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3168). Arabşah b. Süleyman el-Bekrî'nin *en-Necât min elfâzi'l-küfr*, Ahîzâde Yûsuf Efendi'nin *Hediyyetü'l-mühtedîn fi elfâzi'l-küfr* (İstanbul 1403/1983), Ganîm b. Muhammed el-Bağdâdî'nin *Hısnü'l-İslâm fi elfâzi'l-küfr ve'l-akâ'id* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3136), Nüh b. Mustafa'nın *Akâid ve Elfâz-ı Küfür* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2234), Muzaffer b. İbrâhim el-Hatîb'in *Risâle fi beyâni kelime-*

ti'l-küfr ve ahkâmî men tekelleme bi-hâ (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 1200), Birgivi'nin *Risâle fi beyâni'l-elfâz ve'l-ef'âli'l-küfriyye* (Süleymaniye Ktp., Gelibolulu, nr. 56), İbn Ebû Nasr'ın *Risâle fi elfâzi'l-küfr* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5426), Yahyâ b. Ebû Bekir el-Âmirî'nin *Beyânü'l-i'tikâd ve mâ yek-sürü ileyhi ihtiyâcül-ibâd* (Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 439/8; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1120/2), İbrâhim b. Hasan el-İşkodravî'nin *Risâle fi't-tahzîr 'an isti'mâli kelimeti'l-küfr* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 990) ve Gümüşhânevî'nin *Câmi'u'l-mütân ve elfâzi'l-küfr* (İstanbul 1273) adlı risâleleri bu konudaki çalışmalarından bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, II, 258; Buhârî, "İmân", 26, 112, "Ferâ'iz", 29; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15; Müslim, "Feza'ilü's-şâhâbe", 161; İbn Mâce, "Ta-hâret", 122; Kâsânî, *Bedâ'i'i*, Beyrut 1394, VII, 134; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, X, 75-108; İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-meslûl 'alâ şâtîmî'r-Resûl*, Beyrut 1978, s. 3-4; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, s. 144; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, tür.yer.; *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye*, II, 253-271; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*, Kahire 1375/1955, s. 149-197; a.mlf., *Şerhu's-Şifâ*, Beyrut, ts., II, 528; İbn Abîdîn, *Reddül-muhtâr*, Beyrut, ts., III, 285; Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-mütân ve elfâzi'l-küfr*, İstanbul 1273, s. 30-86; Muhammedî er-Rîşehrî, *Mizânü'l-ḥikme*, Kum 1362-63 hş., VIII, 399-407.

AHMET SAİM KILAVUZ

ELFİYYE

(الفية)

Bazı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırdâ tutulması için manzum olarak yazılan 1000 beyitlik eserlere verilen ortak ad.

İslâm kültür tarihinin bazı dönemlerinde eğitim ve öğretim belli metinlerin ezberlenmesi esasına dayanıyordu: Metinlerin kolayca ezberlenmesinde şiirden de faydalanılmış ve bu maksatla birçok ilim dalında urcûze adıyla manzum metinler kaleme alınmıştır (bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 62-63). Recez bahrinde birer manzum eser olan elfiyyeler de öğretimi kolaylaştırma amacına yönelik olarak yazılmıştır. Bu manzumelerin 1000'er beyitten meydana gelmesinin sebebi Araplar'ın 1000 sayısına duyduğu ilgi ile açıklanabilir. Ancak bunlar 1000 beyitle sınırlı kalmayıp bazıları biraz fazla, bazıları da biraz eksik olabilmektedir. Arap gramerinde ve diğer İslâmî ilimlerde birçok elfiyye kaleme alınmakla beraber

Bedr er-Reşîd'e ait *Risâle fi elfâzi'l-küfr* adlı eserin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 265)